

(/)

🏠 (/)

> Danmark - Historie og topografi (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11>)

> Bøger (<http://www.historie-online.dk/boger>)

> Anmeldelser (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Statsministeren 1-3

← **Forrige artikel** (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/trap-danmark-koebenhavn-i-og-ii>)

Statsministeren 1-3

Kategori: Anmeldelser

Visninger: 1440

Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3)) **t**

(<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [\[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3\]\(http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3\)\) **in**](http://www.historie-</p></div><div data-bbox=)

([\[\\[3&title=\\\)\\]\\(http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-3&title=\\)\]\(http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/statsministeren-1-</p></div><div data-bbox=\)](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-</p></div><div data-bbox=)

Tim Knudsen

Statsministeren 1: Kampe om regeringsledelsen 1848-1901. 448 s. Statsministeren 2: Demokratiets første statsministre 1901-1942. 608 s. Statsministeren 3: Fra krigstid til samarbejdende folkestyre 1942-1972. 655 s.

Samfundslitteratur 2020

Af Claus Møller Jørgensen

Første bind indledes med en oversigt over den politiske historie fra enevældens ophør til krigen i 1864 med alt, hvad man kan forvente af en sådan for tiden. Den fedladne og utilregnelige Monrad, smukke Orla Lehmann, der ikke var bleg for at stikke en løgn, flankeret af den drikfældige og uduelige Fr. 7. Fremstillingen følger så vidt jeg kan se hovedsporet med en vigtig fremhævelse af, at organiseringen af det politiske system efter 1848-49 var ny og uprøvet, og at rollefordelinger var uklare og personafhængige.

Ofte var det næsten umuligt for kongen at finde en person, som ville påtage sig hvervet. I begyndelsen var der ikke engang enighed om, hvilken betegnelse man skulle anvende om konseilspræsidenten eller premierministeren, den person der blev anset for at være regeringsleder, men som kun var det i det omfang, han personligt formåede at sætte sig igennem som sådan. I stedet for en regering med en entydig leder havde man i stedet regeringer, som bestod af enkeltpersoner drevet af egne holdninger, dagsordener og opfattelser af situationer, problemstillinger og løsninger, der i vigtige situationer kom til udtryk i grundlæggende uenighed.

Kongens rolle fremhæves med rette. Fr. 7. var formelt tildelt en rolle i regeringsførelsen, men udfyldte den i hovedsagen ikke, og når han gjorde, gjorde han det helt idiosynkratisk og på tværs af andre regeringsmedlemmers problemforståelse. Fr. 7. satte som bekendt en stopper for Slesvigs deling efter treårskrigen, en delingstanke som ellers havde medvind også blandt de nationalliberale, som havde sat Danmark til Ejderen, en forening af kongeriget Danmark og hele hertugdømmet Slesvig, øverst på den politiske dagsorden i 1842. At dette blev tilfældet, gør det vel også forkert at sige, at den indenrigspolitisk scene først blev den vigtigste for regering og regeringsleder, efter at Frankrigs nederlag til Tyskland i 1870 gjorde en ende på enhver drøm om at tilbageerobre Nordslesvig. I stedet må man se det sådan, at den indenrigspolitisk helstatsscene indtil 1864 var altoverskyggende, domineret af det nationale spørgsmål og af de to modsatrettede nationale projekter i den danske helstat, der satte alle andre indenrigspolitiske problemstillinger på stand by. På grund af Holstens dobbeltstilling som del af den danske konges stat og medlem af Det tyske Forbund var skellet mellem indenrigs- og udenrigspolitik uklart og ofte ikke tilstedeværende. Det hele endte som bekendt i krigen 1864, en krig som Knudsen understreger blev ført på illusioner, som blev fulgt af fredsforhandlinger bygget på samme grundlag med tabet af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen-Østrig til følge (s. 277).

Den sidste gode fjerdedel af bogen omhandler godsejernes storhedstid i dansk politik. Fra 1865 til 1901 indtog godsejere rekrutteret fra en lille godsejerelite af de allerstørste jordbesiddere de ledende ministerposter. Den gennemgående figur er selvfølgelig J. B. S. Estrup først som indenrigsminister og arkitekten bag den reviderede grundlov fra 1866, som sikrede godsejerne magten i landstinget, fra 1875 til 1896 som regeringsleder. I Estrup fandt Chr. 9., som var blevet konge i 1863 omgivet af en regering af fjendtligt stemte nationalliberale, sin vigtigste støtte, som kongen til gengæld holdt ved regeringsmagten til 1896, og lod efterfølge af godsejeregeringer til 1901. Det skal bemærkes, at det ikke betød at de nationalliberale, der havde lidt et afgørende legitimitetstab med den tabte krig i 1864,

nu var bandlyst fra regeringsposter, men frem over var de fagministre af mindre betydning. Skillelinje i politik gik frem til 1901 mellem Venstre, som havde flertal i Folketinget, og Højre, hvori de konservative og nationalliberale indgik.

Estrup var en egensindig, stærk personlighed og leder, hvilket både var hans styrke og – skulle det vise sig – en svaghed, som i 1896 ledte til hans fald. I Estrups regeringsperiode blev konseilspræsidentens og regeringens magt styrket og kongens magt mindre. Som regeringsleder satte Estrup selv sit ministerhold, mens kongens rolle gradvist blev reduceret til vetoret mod ministre, han under ingen omstændigheder ville acceptere. Statsrådet, hvor kongen sad for bordenden, tabte rollen som regeringens afgørende forum, som blev ministermøder, hvori kongen ikke deltog. Det blev efterhånden sjældent, at konseilspræsidenten kom i mindretal i statsrådet.

Forfatningskampen får den opmærksomhed, den kræver, både de eskalerende politiske konfrontationer, massemobiliseringen på begge fløje og de markante konfrontationer med regeringens forskellige repressionsforsøg og modstanden – massedemonstrationer - mod dem. Estrups modstand mod folketingsparlamentarismen står centralt som bevæggrund, en antidemokratisk tilgang, hvor alle til rådighed stående midler kunne bruges. Efter moderate konservative havde presset Estrup til at gå af, og indgået en række forlig med moderate venstrefolk, der ønskede at komme ud af forfatningskampens dødvande fulgte en række svage konservative regeringer, der sad på Chr. 9.s ulyst til at acceptere en Venstre-regering, hvilket først skete efter et knusende valgnederlag til Højre i 1901, som indleder bind 2.

Bind 2 omfatter perioden fra 1901 til Staunings død i 1942. I bindets første del sker der en indsnævring i fremstillingen. Mens bind 1 tog ganske meget kontekst med, fx krigsbegivenhederne i 1864, bliver bind 2 indledt med politisk begivenhedshistorie i snævrere forstand, som holder sig til personerne, begivenhederne, de politiske modsætninger og konflikter. Dem er der jo sådan set også nok af.

Regeringsskiftet i 1901, som bragte Venstre til regeringsmagten, beskrives netop ikke som et systemskifte, fordi der ikke lå nogen principiel anerkendelse af parlamentarismen heri. Kongen havde valgt J. H. Deuntzer til at danne regering, på trods af at I. C. Christensen var Venstres ledende politiker, og kongen havde stillet betingelser for, hvem der måtte sidde i regeringen. For Venstre var det til gengæld vigtigt at definere regeringsskiftet som et systemskifte til parlamentarismen, men for Knudsen er Deuntzers regering mere en ØK-regering, 'vejledt' frem i kongens bevidsthed af Øks magtfulde H. N. Andersen, end det var en Venstre-regering. Det var en overgangsregering, hvor I. C. Christensen gjorde sin indflydelse gældende fra kultusministerposten, indtil han selv kunne overtage posten i 1905 som Danmarks første folkelige førsteminister.

Frem til 1910 er I.C. dansk politik og fremstillingens omdrejningspunkt. Modsætningerne mellem Venstregrupperne, som udkrystalliserede sig i spørgsmålet om forsvaret, spiller hovedrollen. I. C. ses, som det oftest sker, som et stor politiker, der blev fældet af sin justitsminister, P. A. Albertis, svindel, som Christensen fik rodet sig ind i. Den store vinder i den sag blev Det radikale Venstre, som havde haft svært ved at vinde fodfæste i vælgerbefolkningen efter partiets dannelse i 1905. De radikales vedvarende kritik, som i nogle tilfælde antog karaktermordets insinuationer i forhold til I.C., gjorde for dem Alberti-sagen til en vindingsag. Intet har ifølge Knudsen gjort så meget som Alberti for at sikre De radikale en varig plads i dansk politik. Det ændrede dog ikke på, at Christensen var den uantastede leder i Venstre, hvis magt byggede på personlige egenskaber, og at han fremmede parlamentarismen og dermed statsministerrollen, der stadig var en rolle, som man måtte udfylde uden anden hjælp en lidt sekretærbistand. Først i 1914 blev der oprettet en stilling som departementschef i et nyt departement, og først i 1918 blev statsminister betegnelsen for regeringens førsteminister. Indimellem havde Danmark fået sin første demokratiske grundlov i 1915. Bag den lå en speget proces, hvor I.C. primært stod som partitaktikeren, sekundært som demokrat. Dansk blev Nordslesvig i 1920 og påskekrisen forud, hvor kongen afskedigede den radikale regering, gav et afgørende skub til at få kongen ud af Danmarks regering, som blev en erfaring i grundlovssikringen af parlamentarismen i 1953.

Bogens anden del handler om Socialdemokratiet og Stauning-Munch-regeringen fra 1929 til 1940. Det er efter min mening de første to binds højdepunkt. I forhold til første del af bind to, sker der en udvidelse af perspektivet, som her giver et mere fyldigt billede af aktørernes verdensanskuelse og især regeringspartiernes ideologiske udvikling, og hvorledes den blev formidlet i valgkampe, medier og

propaganda. Regeringen var en samarbejdende regering med ministermødet som det centrale forum, og finansministeriet bliver det økonomisk kontrolministerium for at få hold i de enkelte ministeriers forbrug. Kanslergadeforliget ses som gennembruddet for øget statsstyring af samfund og økonomi, et brud med den liberalistiske stat, hvorfra det første skridt væk var taget under Første Verdenskrig.

Hvad mellemkrigstiden angår, tillægges det faktum, at P. Munch og Stauning – trods den faderlige førerskikkelse han blev iscenesat som – fastholdt demokratiet, at der var en lang demokratisk tradition i Danmark, og de brede forlig som afgørende betydning for, at det gik, som det gik i Danmark, mens demokratierne faldt på striben i det øvrige Europa. Men det at vægten lægges på lederes handlinger og en demokratiske politiske kultur åbner for, at det kunne være gået anderledes.

Hvad organisatoriske nydannelser angik, havde Stauning ikke dette klarsyn for statsministeriets vedkommende. Udvikling skete i fagministerierne, mens statsministeriet var et pulterkammerministerium, en rodbutik af småfelter, som departementschefer i det minimalt bemandede ministerium – ud over departementschefen, en ministersekretær, en ekspeditionssekretær, en almindelig sekretær og en betjent Jensen – og Stauning havde taget til sig. Stauning tænkte sin politik alene, og det var ikke altid en fordel, hverken for politikudviklingen eller for Staunings helbred, der førte talrige hospitalsophold med sig.

Den tyske besættelse ændrede med et slag spillereglerne for den danske regerings virksomhed. Stauning forsøgte at holde sammen på stumperne og på sig selv som stadig mere helbredsmæssigt svækket. Kommunistinterneringen og dansk tilslutning til Anti-kominternpagten vendt mod Sovjetunionen var to lavpunkter i de politiske handlinger, som kom til at karakterisere det første år af besættelsesregeringen, der afslutter bind 2 ved Staunings død 2. maj 1942.

Bind 3 omhandler perioden fra 1942 til 1972, dvs. fra Staunings død til tilslutningen til EF. Vilhelm Buhls korte regeringsperiode bedømmes ganske positivt som en bestræbelse på at bevare så meget af dansk demokrati og retsstat, som lod sig bevare under de faktiske forhold. Erik Scavenius efterfulgte Buhl, og blev statsminister efter tysk ønske og trods det faktum, at han var omgivet af mistillid til alle sider i dansk politik. Ifølge Knudsens fremstilling førte Scavenius ikke sin forhandlingspolitik med tyskerne ud fra det udgangspunkt, at Danmark var besat og den førte politik pragmatisk måtte tage udgangspunkt i det faktum, men i at Tyskland ville vinde. Det synes at stride imod den for tiden dominerende tolkning, fx hos Bo Lidegaard, som omvendt ser politikerne som pragmatikere og ikke opportuniste, der spekulerede i en tysk sejr.

Resten af bindet indsnævrer perspektivet i forhold til den bredere beskrivelse af ideologi og ideudvikling, som kom Stauning-Munch-perioden til gode. Den bredere idepolitik erstattes med personkarakteristikker af de skiftende statsministre, deres evner og egenskaber som politikere, deres begrænsninger, ledelsesstil og både positive og negative personlige relationer til andre politikere. Der er således tale om personcentrerede politisk begivenhedshistorie, med vægt på politiske forhandlingsforløb og handlinger og holdninger i de enkelte tilfælde, som krydres med gode historier og suppleres med mere sammenfattende bedømmelser af statsministerens og hans regerings indsats. Endelig er der de løbende analyser af statsministeriet organisering og den – overraskende begrænsede – støtte skiftende statsministre kunne hente der. Hvad begrænsninger angår, er det et fællestræk ved efterkrigsministrene Kristensen, Hedtoft, Eriksen, Hansen og Baunsgaard, at de som ikke-akademikere manglede indsigt i økonomi og analytiske evner i den boldgade, og måtte have andre til at ordne den side af sagerne.

Knud Kristensen venstre-regering fra 45 til 47 får en hård medfart af Knudsen, der portrætterer statsministeren som intellektuelt underfrankeret og vigtige dele af hans politik som kludderpolitik. Mere godt er der at sige i fremstillingen af Hans Hedtoft og hans regering, der både inkluderer en længere biografisk skitse af "glade Hans" og de organisatoriske nybrud, som skete i hans første regeringsperiode. Hvad det sidste angik, bestod de dels i en institutionalisering af de ministerudvalg, Buhl havde benyttet sig af under krigen, dels i fagøkonomernes begyndende indtog i det vigtigste af disse udvalg. Mange steder berøres velfærdspolitik, men den idepolitiske baggrund for denne forbliver usagt, antageligt fordi Knudsen ikke mener, der var nogen. Marx var på vej ud for at blive erstattet af velfærdsbegrebet. Men ud over en konstatering af, at det i den socialdemokratiske debat var et

gennembrud, da lederen af Arbejdernes Erhvervsråd i 1954 gjorde opbygningen af en velfærdsstat til den demokratiske socialisme målsætning (185), ser det ikke ud som om, der var nogen samlet forestilling om, hvad en sådan så skulle bestå i.

Grundloven fra 1953, der fastslog parlamentarismen som retlig bindende, var Erik Eriksens stjernestund, flankeret af en hovedkuldts indmeldelse i NATO uden større politisk eller folkelig debat. Fornyer var Eriksen ellers ikke. Det samme gjaldt socialdemokraterne Hedtoft og Hansen. Indenrigspolitisk måtte Hedtoft navigere en international lavkonjunktur ved hjælp af et juridisk uddannet embedsmandskorps, der ikke var gearet til opgaven, hvilket Hedtoft ikke evnede at se problemet i eller lave om på. H. C. Hansen gjorde heller ikke. Knudsen stiller sig kritisk i forhold til det nærmest mytiske billede, som eftertiden har skabt af Hansen som en slags superstatsminister. Et velfærdstiltag som folkepensionen fra 1957 var i hvert fald ikke Hansens værk, men snare et radikalt med et stærkt bidrag fra de politiske omstændigheder. H. C. Hansen havde begrænsede forestillinger om Danmarks langsigtede udvikling, og var først og sidst en samfundsbevarer, der fortsatte kursen med at føre Socialdemokratiet væk fra at være et rent arbejderparti.

Viggo Kampmann var indflydelsesrig længe før, han blev statsminister i 1960, en post han ikke ønskede eller efterstræbte, men fik på grund af H. C. Hansens tidlige død. Kampmanns viden og kunnen var ifølge Knudsen frygtindgydende, han var begavet, visionær og iderig, økonomisk indsigtfuld og i det hele taget en problemknuser, også uden for det økonomiske felt. Han havde blik for internationalt europæisk samarbejde. Kampmann var ikke tynget af socialdemokratiske dogmer. Han fandt i nogle tilfælde løsninger, som direkte gavnede de fæle kapitalister, men gennemførte samtidig en socialpolitik for de svageste. Det hele i fuldt firspring med umenneskeligt mange bolde i luften, understøttet af højkonjunktur, som til sidst medførte nødvendigheden af en økonomisk forlig, der skulle afdæmpe en overophedet og overforbrugende økonomi, og en overophedet Kampmann. Han fik hjerteanfald og måtte indlægges. Det blev i det hele taget for meget med Kampmann, hvis umådeholdne alkoholindtagelse og konstante overarbejde gjorde ham uligevægtig i visse situationer, som kastede en skygge over det sidste halvandet år af hans ministertid. Dette er interessant læsning, og man forstår Knudsens fascination af Kampmann.

Jens Otto Krag fortsatte efter Kampmanns helbredsmæssige kollaps velfærdsstatens udbygning og øgede statens indtægter til at finansiere den. Ikke at de mange tiltag var fuldt finansieret, selvom forbrugsafgifter og kildeskat blev introduceret. I regeringsarbejdet blev ministerudvalgene mere strukturerede og skriftligt dokumenterede. Statsministeriet blev styrket, eller måske rettere gjort til et egentligt ministerium med akademisk personale, der kunne støtte statsministeren med de analyser, han fandt behov for. I et af kapitlerne om Krags første regeringsperiode gives der også et konkret svar, der understøtter min tidligere antagelse om, at Knudsen ikke ser velfærdsstaten som udførelsen af en plan: "Historien om velfærdsstatens udvikling er mere præget af tilfældigheder og "trial-and-error", end efterrationaliseringerne giver indtryk af. Der er ikke tvivl om, at Krag fra de unge år var dedikeret til bekæmpelse af arbejdsløshed og fattigdom. Men svaret på, hvordan disse onder skulle udryddes, ændrede sig i løbet af hans liv" (403). Kronen på Krags statsministertid blev sat på i hans anden periode med indmeldelsen i EF i 1972. Europæisk samarbejde havde haft Krags bevågenhed som handels- og udenrigsminister, så den endelige succes med Danmarks indmeldelse i EF efter en folkeafstemning, var det oplagte tidspunkt for Krag, der allerede længe havde været træt og træt af at være statsminister, til at træde tilbage, helt uventet for alle andre end ham selv.

Ind imellem Krags to perioder kom VKR-flertalsregeringen, under ledelse af "TV-statsministeren" Hilmer Baunsgaard. Han falder i rækken af ikke-akademisk uddannede statsministre, og gjorde det ikke bedre end de tidligere. Baunsgaard fik gennemført radikale reformer på rets-, uddannelses- og kulturpolitikens område, men han forstod ikke det politiske spil hverken i forhold til sit eget splittede parti eller i forhold til de to andre partier i regeringen, som ikke fik noget af det, der kunne tilfredsstille deres vælgere.

Bøgerne bygger på sekundærlitteraturen, især oversigtslitteratur og udvalgte specialundersøgelser, og det er Knudsens fortjeneste have samlet og skrevet denne litteratur sammen til en sammenhængende og læseværdig fremstilling. Efter sidste side af de 1711 sider skal jeg indrømme, at det er mange sider at læse. Men er man ikke ude i den store notetagning, er de tre bind faktisk relativt hurtigt læst, de er velskrevne og fremstillingen letflydende. Ikke desto mindre er det langt og detaljeret, og det kan være

svært at bevare forståelse af sammenhængen, som de mange personer, enkeltheder og historier tænkes at indgå i. Den personcentrede politiske begivenhedshistorie giver sine udfordringer for læseren. Hvad jeg især savner i de enkelte bind er et opsamlede og perspektiverende kapitel. Der gøres ikke noget forsøg på at trække linjer eller tendenser op, hverken i de enkelte bind i de senere bind i forhold til de tidligere. I indledningen lægges der op til fokus på statsministeriets og statsministrens voksende magt, men skal det forstås som en lineær og uafvendeligt proces, der har ligget i kortene siden 1849? Der ser ikke ud til det. Men det bliver næsten for meget af det gode med de mange fortællinger, og de spredte bemærkninger om større processer, fx problematikken om velfærdsstaten, som nu var den jeg fik øje på.

Bind 4 og 5 kommer sidste på året.

[Historie-online.dk, den 6. januar 2021]

← **Forrige artikel** (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/trap-danmark-koebenhavn-i-og-ii>)

SE RELATEREDE ARTIKLER

▶ **SØNDERJYLLANDS HISTORIE
2**

(<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/soenderjyllands-historie-2>)

▶ **EN UALMINDELIG OG
KORTFATTET
DANMARKSHISTORIE**

(<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/en-ualmindelig-og-kortfattet-danmarkshistorie>)

▶ **TRAP DANMARK 13
HORSENS, ODDER, SAMSØ
OG HEDENSTED**

(<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/historie-og-topografi-11-11-11/trap-danmark-13-horsens-odder-samsoe-og-hedensted>)
